

ФОРМУВАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНІЙ СФЕРІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Олександра ПАЛЕНИЧАК, кандидат економічних наук
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН
вул. Грушевського, 5, с. Оброшине, Львівський р-н, Львівська обл., 81115, Україна
lxan.ua@gmail.com

У вітчизняній і зарубіжній практиці в сільськогосподарській діяльності здійснення комплексу заходів щодо збереження довкілля відіграє стратегічно важливу роль – формує позитивний імідж підприємства та відповідно забезпечує його конкурентоспроможний розвиток. Загалом існуюча система виробництва в аграрному секторі вітчизняної економіки суттєво порушує природну рівновагу і не сприяє збереженню навколишнього середовища. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває зарубіжний досвід ведення сільськогосподарського виробництва з урахуванням регіональних організаційно-економічних умов господарювання.

У Карпатському регіоні України, який володіє значним земельно-ресурсним і туристично-рекреаційним потенціалом, особливого соціально-економічного значення набуває розвиток еколого орієнтованого підприємництва шляхом диференційованої державної підтримки фермерських господарств, малих підприємств, які здійснюють природоохоронні заходи й сприяють збереженню навколишнього середовища. Такий системний підхід є важливою передумовою нарощуванню обсягів нішевої або крафтової аграрної продукції, у тому числі із географічним зазначенням

Ключові слова: стратегія, управління, продукція, сталий розвиток, гірські території

Вступ

Загальновідомо, що в Україні на сьогодні домінує техногенний тип економічного розвитку, який базується на використанні засобів виробництва, створених без урахування екологічних обмежень. Негативними наслідками такого типу розвитку є швидке і виснажливе використання невідновлюваних видів природних ресурсів, надексплуатація відновлюваних ресурсів зі швидкістю, яка перевищує можливості їх відтворення (Загорський, 2018). У вітчизняному аграрному секторі у пореформений період у результаті порушення науково-обґрунтованих вимог щодо структури сільськогосподарських угідь і посівних площ, недотримання сівозмін, припинення вапнування, використання інтенсивних технологій у галузі рослинництва відбулося істотне зниження родючості ґрунтів, що спричинило негативний вплив на стан довкілля та якість сільськогосподарської продукції.

У вітчизняній і зарубіжній практиці господарювання екологічно орієнтована стратегія аграрних підприємств розглядається як джерело їх конкурентоспроможності та важлива передумова нарощування якісної і безпечної продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості. Умови розвитку еколого орієнтованого підприємництва обумовлені його екологічною політикою, яка визначає лінію поведінки щодо охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування та припустимого рівня екологічної безпеки бізнесу (Ліпич, Ющина, 2013).

Матеріали та методи

Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних об'єктів, який ґрунтується на принципах сталості, цілеспрямованості, взаємозв'язку із елементами зовнішнього середовища. У дослідженні використано такі загальнонаукові і спеціальні наукові методи: монографічний, діалектичний, функціонально-структурного аналізу, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, графічний, системно-структурний, формально-логічний.

Результати та обговорення

Еколого орієнтоване підприємництво в Україні на сьогодні перебуває в стадії активного впровадження. Загострення питань екологічної безпеки, охорони та збереження навколишнього середовища обумовлює обрання підприємствами стратегії розвитку з мінімізацією збитків навколишньому середовищу й таким чином відбувається перегляд концептів організації підприємницької діяльності з метою задоволення потреб споживачів, орієнтованих на екологічний спосіб життя, перехід до екологоорієнтованого управління бізнес-процесами з домінуванням використання заходів превентивного характеру (Жавнерчик, 2019). В Україні в умовах становлення і розвитку еколого орієнтованого підприємництва особливо важливого значення набуває використання земельно-ресурсного потенціалу гірських територій Карпатського регіону, які характеризуються порівняно нижчим рівнем забруднення довкілля та унікальними природними ландшафтами і біологічним різноманіттям.

Найважливішими стратегічними документами, що спрямовані на збереження природно-заповідного фонду, підвищення результативності використання виробничо-ресурсного потенціалу українських Карпат є Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні», Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про транскордонне співробітництво». Концепція розвитку гірських територій українських Карпат. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. №880 Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки була розроблена для комплексного розв'язання першочергових наявних проблем в економічній сфері за умови збалансованості інтересів зростання якості життя населення гірських територій та збереження їх екосистем [Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022]. У ній, зокрема, зазначається: «Відсутність послідовної державної політики, спрямованої на комплексний розвиток гірських територій з урахуванням еколого-геологічних особливостей функціонування господарських комплексів, призвела до збільшення диспропорцій за основними соціально-економічними показниками. Показники рівня зайнятості економічно активного населення (за окремою методологією Міжнародної організації праці) в Івано-Франківській (55,6 відсотка), Закарпатській (54,5 відсотка) та Львівській (56,8 відсотка) областях значно нижчі за середній показник по Україні (57,1 відсотка)» [Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки]. Через відсутність цільового фінансування Програми з державного бюджету її виконання у 2020 році склало лише 76,0% [ЗВІТ по виконанню у 2020 році Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020 – 2022

роки]. Такий стан свідчить про необхідність цільового фінансування розвитку гірських територій і активізації підприємницької діяльності у різних сферах економіки. На рис. 1 представлено показник роздрібного товарообороту у розрізі гірських районів Львівської області, який опосередковано відображає їх соціально-економічне становище: купівельну спроможність населення, рівень збалансування попиту та пропозиції на споживчі товари за ціновими і кількісними параметрами. У 2020 році у Дрогобицькому, Старосамбірському, Сколівському і Турківському районах роздрібний товарооборот на одну особу становив відповідно 659 грн, 3610 грн, 7552 грн і 2617 грн, а в цілому по Львівській області цей показник склав 21264 грн.

У Європейському Союзі підтримка розвитку гірських територій є комплексною, тобто враховує різні аспекти виробничої й екологічної сфери, що забезпечує синергетичний ефект та дозволяє нівелювати певні соціально-економічні проблеми. Підтримка гірських територій буде ефективнішою при використанні адаптованих до умов України практик, апробованих країнами Європи. Серед них: поліпшення транспортної, соціальної, комунальної інфраструктури гірських регіонів; розробка концепцій і програм розвитку гірських територій та державна допомога в реалізації передбачених ними проектів; створення фондів підтримки гірських територій; надання дотацій сільськогосподарським виробникам у гірських місцевостях і сприяння їх кооперації; підтримка розвитку сфери туризму, курортів, народних промислів і ремесел; сприяння створенню в гірських районах робочих місць у тих видах економічної діяльності, які не мають екодеструктивного впливу, з орієнтацією на сферу малого й середнього бізнесу; врахування в механізмах фінансового вирівнювання специфіки гірських територій; тощо (Кравців, Жук, 2018).

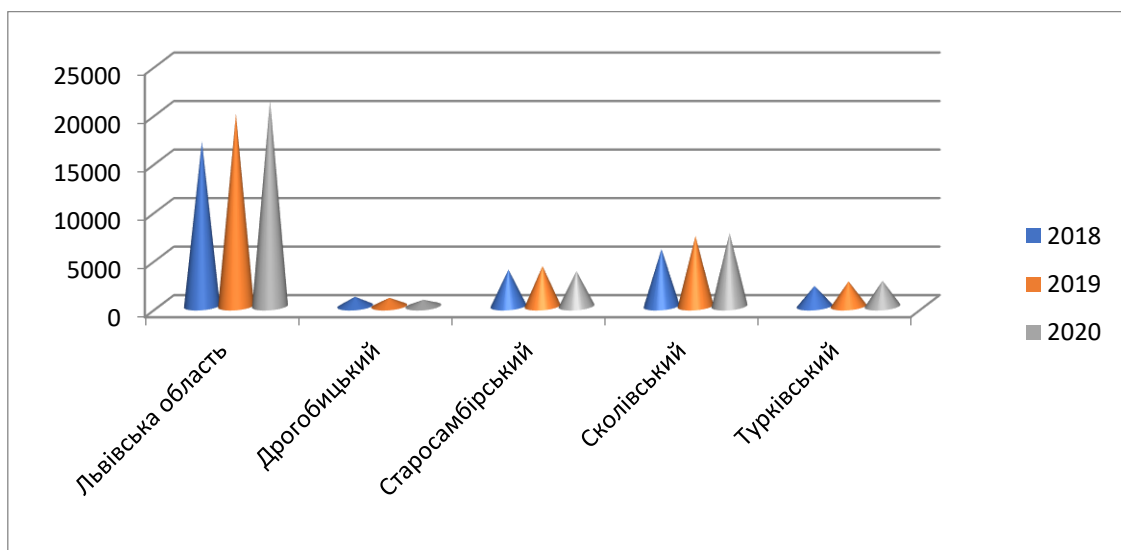

Рис. 1. Роздрібний товарооборот на одну особу у гірських районах Львівської області*

*Джерело: За даними Головного управління статистики у Львівській області

Яскравим прикладом наслідування щодо вирішення проблеми забезпечення сталого розвитку сільських територій і збереження довкілля шляхом здійснення природоохоронних заходів у аграрній сфері може слугувати Спільна аграрна політика Європейського Союзу (САП ЄС), яка також враховує організаційно-економічні питання «проблемних» гірських територій. У ЄС впровадження принципів екологічної збалансованості в успішну бізнес-модель у сільському господарстві розглядається шляхом стимулювання розвитку фермерських господарств. Нещодавно Європейський парламент прийшов до консенсусу щодо оновлення спільної аграрної політики (САП) ЄС у якій значна увага приділяється екологічним питанням. Приміром, 30% прямих виплат повинні бути зарезервовані для так званого «екологічного» регулювання. Мова йде про додаткові грошові засоби для фермерів за виконання екологічних вимог поза обов'язковими [Європарламент оновив аграрну політику ЄС щодо фінансування фермерів та антикризових заходів].

У країнах ЄС у галузі сільського господарства гірські території підтримуються Європейським фондом орієнтації і гарантування сільського господарства. Критеріями віднесення земель сільськогосподарського призначення до маргінальних, тобто подібних за умовами їх використання в умовах гірських територій, є: 1) суворі кліматичні умови, визначені висотою, в результаті чого вегетаційний період значно скорочується; 2) низинні похилі райони, де не можна використовувати засоби механізації, або які вимагають використання дуже дорогого спеціального обладнання; 3) комбінація обох факторів, які окремо можуть характеризуватися менш негативним впливом, але їх поєднання є значним недоліком. У разі, якщо існують значні обмеження щодо варіантів використання цих земель, а також високі витрати на управління згідно із САП ЄС передбачаються додаткові виплати аграрним товаровиробникам.

Малий бізнес традиційно в економіці виступає вагомим фактором, забезпечуючи її стабільний розвиток та розвиток підприємницької діяльності у країні в цілому. Досвід розвинених країн світу також продемонстрував, що він є обов'язковою умовою для формування інноваційної, інформаційної та креативної економіки (Філіппов В., 2019). У Карпатському регіоні України використання виробничо-ресурсного потенціалу фермерських господарств, малих підприємств в умовах екологізації виробничої діяльності створює сприятливі умови для нарощування обсягів традиційних видів продукції із географічним зазначенням. Варто наголосити, що у Європейському Союзі існує правове захищення найменувань товарів: захищене позначення

походження (PDO), захищене географічне зазначення (PGI), гарантовані традиційні продукти (TSG). Використовуються також інші схеми просування товару, приміром «гірський виріб». Термін якості "гірський продукт" підкреслює особливості продукту, виготовленого в гірських районах зі складними природними умовами [Пояснення схем якості. Офіційний сайт Європейського Союзу]. Визнання цього є перевагою як для фермерів, так і для споживачів. Це дозволяє фермерам краще продавати продукт, але також гарантує, що споживачеві зрозумілі певні характеристики. Відповідно у досліджуваному регіоні України можливість виробництва продукції із географічним зазначенням надають йому унікальні конкурентні переваги. В Україні жоден нормативно-правовий акт не визначає умов, критеріїв віднесення місцевостей до гірських, на відміну від визначення та критеріїв віднесення до категорії гірських населених пунктів, які регламентовані ст. 1 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [Закон України про статус гірських населених пунктів в Україні]. Незважаючи на існуючий земельно-ресурсний потенціал і водночас порівняно важчі умови аграрного господарювання у Карпатському регіоні України для сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють виробничу діяльність на схиліх землях, не передбачені економічні інструменти стимулювання, які, приміром, використовуються в країнах ЄС, тому на загальнодержавному рівні важливого значення набуває імплементація відповідного законодавства з метою збереження довкілля і задоволення потреб вітчизняних споживачів у якісній та безпечній продукції рослинного й тваринного походження.

Стосовно Карпатського регіону України основними організаційно-економічними передумовами становлення і розвитку еколого орієнтованого підприємництва в аграрному секторі є:

- значна питома вага фермерських господарств (76,7%), як потенційних adeptів екологічного способу господарювання, у загальній кількості сільськогосподарських підприємств;
- можливість формування регіонального бренду на основі виробництва продукції із географічним зазначенням;
- висока ємність продовольчого ринку, завдяки функціонуванню і розвитку потужного туристично-рекреаційного потенціалу.

У таблиці 1 наведено концептуальні засади формування й розвитку еколого орієнтованого підприємництва в аграрному секторі Карпатського регіону в контексті євроінтеграційних пріоритетів з урахуванням внутрішнього й зовнішнього середовища.

Таблиця 1. Концептуальні засади еколого орієнтованого підприємництва в аграрному секторі Карпатського регіону України в контексті євроінтеграційних процесів*

Зовнішнє середовище		Внутрішнє середовище
нормативно-правове забезпечення:	інституційне забезпечення:	
- апроксимація (наближення) законодавства у сфері охорони довкілля; - укладання та дотримання угод про міжнародне та транскордонне співробітництво; - розроблення та реалізація регіональних програм, стратегій розвитку сільських територій, агропромислового комплексу з урахуванням еколого-геологічних особливостей функціонування господарських комплексів.	- регіональний інформаційний менеджмент; - розбудова інфраструктури підтримки малого підприємництва; - державна підтримка та співпраця органів виконавчої влади і представників «зеленого бізнесу».	- дотримання вимог природоохоронного законодавства, як важлива умова позитивного іміджу підприємства; - кластерна організація території; - система екологічного менеджменту (EMS); - регіональний бренд як інструмент позиціонування Карпатського регіону.

*Джерело: Розроблено автором.

Враховуючи актуальність проблеми еколого орієнтованої підприємницької діяльності у досліджуваному регіоні, стратегічно важливого значення набуває врахування таких концептуальних аспектів:

- обґрунтування і розроблення нормативно-правового забезпечення з метою визначення критеріїв віднесення місцевостей до гірських;
- розроблення обласних програм розвитку агропромислового розвитку, у яких були б відображені стратегічно важливі питання здійснення сільськогосподарського виробництва в умовах гірських територій;
- закріплення в статуті суб'єкта господарювання концепції управління з урахуванням екологічних чинників природного та техногенного характеру;
- підвищення рівня екологічності продукції шляхом використання інноваційних та безпечних для навколишнього середовища технологій, контролю управління небезпечними речовинами та відходами;
- зростання питомої ваги органічної продукції в загальному об'ємі виробництва на основі розвитку інтегрованого органічного землеробства.

У зв'язку із суворими нормативно-правовими вимогами європейська система безпеки харчування вважається однією з найефективніших у світі і передбачає обов'язкову екологічну або органічну сертифікацію продовольчої продукції, а також систему аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР), що зобов'язує управлінські структури, підприємців до забезпечення і реалізації вимог природоохоронного законодавства, дотримання принципів системи екологічного менеджменту. В економічно розвинутих країнах світу система екологічного менеджменту використовуються у різних сферах економіки, оскільки інтеграція екологічних питань у бізнес-стратегію призводить, з одного боку, до

поступового зменшення негативного впливу діяльності, продукції чи послуг на навколишнє середовище, а з іншого - сприяє стійкому економічному зростанню та процвітанню бізнесу. Основні переваги функціонуючої системи екологічного менеджменту та аудиту включають: встановлення порядку; досягнення повної відповідності вимогам законодавства; покращення відносин з державою та державним управлінням; скорочення зусиль для перенесення проблем з одного компонента середовища на інший ціною непропорційно високих витрат, зниження експлуатаційних витрат, економії енергії, сировини та інших ресурсів, зниження ризику екологічних аварій, за які несе відповідальність компанія; підвищення довіри до бізнесу для інвесторів, фінансових установ, страхових компаній, державного управління; розширення експортних можливостей, державних закупівель і підтримки бізнесу; отримання комерційної візитної картки (сертифікат ISO 14001).

У ЄС дотримання нормативно-правового законодавства щодо захисту навколишнього середовища є важливим фактором конкурентної переваги. Еколого орієнтовані підприємства не обмежуються дотриманням встановлених мінімальних стандартів, впроваджують систему екологічного менеджменту. В Україні у переважній більшості навіть великі агрохолдинги не декларують у своїй діяльності цілі сталого розвитку і не запроваджують систему екологічного менеджменту. Це, в свою чергу, не сприяє розповсюдженню серед українських підприємств загальноприйнятої світової екологічної ініціативи у сфері екологічної відповідальності – сертифікації за екологічними стандартами серії ISO14000.

Український знак екологічного маркування зображує стилізований зелений росток на фоні Землі. Продукція позначена цим знаком має поліпшені показники безпеки та екологічні характеристики, порівняно з продукцією, що

відповідає загальнообов'язковим державним нормам безпеки відносно впливів на стан довкілля та здоров'я людини. Протягом 2011-2018 років, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 №529 «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування» застосування екологічного маркування було об'єктом державного регулювання [Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 529 Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування], проте згідно Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка була підписана в 2014 році [Закон України про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони], обов'язкова екологічна сертифікація в Україні відмінена, а її здійснення можливе лише громадськими організаціями. Водночас, слід зазначити, що у вітчизняній практиці господарювання поки що не набули поширення інструменти політики Європейського Союзу у сфері забезпечення якості та встановлення системи захисту традиційної та регіональної продукції, для якої розроблені спеціальні логотипи. У ЄС багато захищених географічних позначень стосуються продукції, виробленої в складних географічних умовах (наприклад, несприятливі кліматичні умови, ґрунт, рельєф тощо), або їхнє виробництво пов'язане з надзвичайно трудомісткими методами виробництва. Ця система є однією з головних цілей Спільної аграрної політики ЄС і значною мірою сприяє диверсифікації зайнятості, формуванню агротуристичних й ремісничих напрямів господарювання та збільшує доходи сільськогосподарських виробників.

Висновки

У контексті розвитку еколого орієнтованого підприємництва в аграрній сфері Карпатського регіону України його державну підтримку доцільно здійснювати з урахуванням практик, які апробовані країнами Європейського Союзу. Досвід Спільної Аграрної Політики ЄС, яка є досить гнучкою і зазнає постійних змін, дозволяє використати напрями «екологічного» регулювання у вітчизняній практиці і мінімізувати негативний вплив господарюючих суб'єктів на довкілля.

Екологічна сертифікація продукції, її географічне зазначення відіграють важливу стимулюючу роль щодо розвитку еколого орієнтованого підприємництва у Карпатському регіоні України. У цьому регіоні відродження традиційно важливих напрямів спеціалізації сільськогосподарського товаровиробництва слід розглядати насамперед в умовах малого підприємництва, що зорієнтоване не лише на отримання високих прибутків шляхом вирощування стабільно прибуткових і експортно орієнтованих видів сільськогосподарських культур, але й на основі урахування диверсифікації виробничої

діяльності, яка передбачає також збільшення обсягів товарної трудомісткої продукції рослинного й тваринного походження.

Список використаної літератури

- Zahorsky V. S. (2018). Conceptual bases of formation of management system of sustainable development of ecological and economic systems]. Lviv: Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. 336 p. (In Ukrainian).
- Lipich L.G., Yushchyshyna L.O. (2013). Information support of ecological and economic interests of the enterprise. Actual problems of economy, 12, 124 – 131. (In Ukrainian). [Online] Available at: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-84922419983&partnerID=MN8TOARS> [Accessed 28 February 2022].
- State Program for the Development of the Ukrainian Carpathian Region for 2020-2022. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-rozvytku-regionu-ukrayinskih-karpat-na-20202022-roki-i201019> [Accessed 28 February 2022].
- REPORT on the implementation in 2020 of the State Program for the Development of the Ukrainian Carpathian Region for 2020-2022 (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/rozvitok-girskih-teritoriy/monitoring-uk/zvit-po-vykonannyu-u-2020-roci-derzhavnoyi-programy-rozvytku-regionu-ukrayinskyh-karpat-na-2020-2022-roky> [Accessed 28 February 2022].
- Zhavnerchuk O.V. (2019). Mechanisms of development of ecologically oriented entrepreneurship. International Scientific Conference Integration of Business Structures: Strategies and Technologies: Conference Proceedings. P.43. (In Ukrainian).
- Kravtsiv V.S., Zhuk P.V. (2018). Development of mountain territories of Ukraine in the paradigm of European experience. Ukraine economy, 5, 61–72. (In Ukrainian).
- The European Parliament has updated the EU's agricultural policy on financing farmers and anti-crisis measures (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://agropolit.com/news/18416-yevroparlament-onoviv-agrarnu-politiku-yes-schodo-finansuvannya-fermeriv-ta-antikrizovih-zahodiv> [Accessed 28 February 2022].
- Filippov V.Yu. (2019). Development of the functional of entrepreneurship and the formation of the socio-economic basis of sustainable development. Economics: the realities of time. Scientific journal, 5(45), P. 135– 143. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No6/135.pdf>. [Accessed 28 February 2022].
- Explanation of quality schemes. Official site of the European Union. (In Ukrainian). [Online] Available at: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/quality-schemes-explained_en [Accessed 28 February 2022].
- Law of Ukraine on the Status of Mountain Settlements in Ukraine. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text> [Accessed 28 February 2022].
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 18, 2011 № 529 "On approval of the Technical Regulation on Ecological Labeling". (In Ukrainian). [Online] Available

at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/529-2011-%D0%BF#Text> [Accessed 28 February 2022].
Law of Ukraine on Ratification of the Association Agreement
between Ukraine, on the one hand, and the European

Atomic Energy Community and their Member States, on
the other hand. (In Ukrainian). [Online] Available at:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
[Accessed 28 February 2022]

**Formation and prospects of development of ecologically oriented entrepreneurship
in the agricultural sphere of the Carpathian region of Ukraine in the conditions of European integration**

Oleksandra PALENYCHAK, candidate of economic sciences
Institute of Agriculture of Carpathian Region of NAAS

In domestic and foreign practice in agricultural activities, the implementation of a set of measures to preserve the environment plays a strategically important role – forms a positive image of the enterprise and, accordingly, ensures its competitive development. In general, the existing system of production in the agricultural sector of the domestic economy significantly disrupts the natural balance and does not contribute to the preservation of the environment. Given the complex environmental problems at different levels of government, the world experience of agricultural production should be used, taking into account regional environmental requirements.

In the Carpathian region of Ukraine, which has sufficient land resources and tourist and recreational potential, the development of ecologically oriented entrepreneurship through differentiated state support of farms, small enterprises that implement environmental measures and contribute to environmental protection. This systematic approach is an important prerequisite for increasing the volume of niche or craft agricultural products, including geographical indications

Key words: strategy, management, products, sustainable development, mountain areas.

Отримано: 18.01.2022